

De oorlog had ons tot nog toe niet bereikt. We leefden in vrees en hoop en probeerden te voorkomen dat we Gods toorn afriepen over onze stevig ommuurde stad met zijn vijfhonderd huizen, zijn kerk en zijn kerkhof, waar onze voorvaderen wachtten op de dag van hun wederopstanding.

We baden veel om de oorlog op een afstand te houden. We baden tot de Almachtige en tot de goedmoedige Maagd, we baden tot de Heerseres van het woud en tot de kleine midernachtelijke wezens, tot de Heilige Gerwinus, tot Petrus de poortwachter, tot de evangelist Johannes en voor de zekerheid ook nog tot de Oude Mela, die in gure nachten, als de demonen vrij mogen rondlopen, voor haar gevolg uit door de hemelen dwaalt. We baden tot de hoorndragers van weleer en tot Sint-Maarten, die de helft van zijn mantel aan een bedelaar gaf die het koud had, zodat ze daarna allebei God behaagden en het allebei koud hadden, want wat heb je in de winter aan een halve mantel, en natuurlijk baden we tot de Heilige Mauritius, die met een heel legioen de dood koos om zijn geloof in de ene ware God niet te verloochenen.

Twee keer per jaar kwam de belastinginner, die altijd verast leek dat we er nog waren. Af en toe kwamen er kooplui, maar omdat we niet veel kochten trokken ze snel verder en dat vonden wij best. We hadden niets nodig uit de grote wijde wereld en dachten er ook niet aan, tot er op een ochtend een door een ezel getrokken huifkar door onze hoofdstraat reed. Het was op een zaterdag in het begin van de lente, de beek zwol van het smeltwater en de akkers die niet net op

dat moment braak lagen, waren ingezaaid.

De huif was van rood zeildoek. Ervoor hurkte een oude vrouw. Haar lichaam zag eruit als een buidel, haar gezicht als leer, haar ogen als twee piepkleine zwarte knoopjes. Een jongere vrouw met zomersproeten en donker haar stond achter haar. En op de bok zat een man die we herkenden, ook al was hij hier nog nooit geweest, en toen de eersten het weer wisten en zijn naam riepen, wisten ook de anderen het weer en zo klonk er algauw van alle kanten uit vele monden: 'Tijl is hier!', 'Tijl is gekomen!', 'Kijk, Tijl is er!' Hij moest het wel zijn.

Zelfs wij kregen strooibiljetten. Ze kwamen door het bos, de wind voerde ze mee, kooplui hadden ze bij zich; in de grote wijde wereld werden er meer gedrukt dan iemand kon tellen. Ze gingen over het narrenschip, over paapse dwaasheden en de slechte paus in Rome, over de duivelse Maarten Luther in Wittenberg, over de tovenaar Horridus, over doctor Faust en de held Walewein van de Ronde Tafel, en ook over hem, Tijl Uilenspiegel, die nu zelf naar ons was gekomen. We kenden zijn bonte wambuis, we kenden zijn met ezelsoren versierde kap en zijn jas van kalfshuid, we kenden zijn lange magere gezicht, zijn kleine ogen, zijn holle wangen en zijn konijntantanden. Zijn broek was van goede stof, zijn schoenen waren van mooi leer, maar zijn handen waren dieven- of klerkenhanden, die nooit gewerkt hadden; zijn rechterhand hield de teugels vast, zijn linker de zweep. Zijn ogen vlamden en hij groette naar links en naar rechts.

'Hoe heet jij?' vroeg hij aan een meisje.

Het kind zei niets, want ze begreep niet hoe het kon dat iemand die beroemd was met haar praatte.

'Ik vraag je iets!'

Toen ze hakkelde dat ze Martha heette, lachte hij alleen even, alsof hij dat allang wist. Daarna vroeg hij aandachtig, alsof hij het belangrijk vond: 'En hoe oud ben je?'

Ze schraapte haar keel en vertelde het. In de twaalf jaar dat

ze leefde had ze nog nooit ogen gezien als de zijne. Dat soort ogen had je misschien in de vrije steden in het Rijk of aan de hoven van de groten der aarde, maar bij ons was nog nooit iemand met zulke ogen geweest. Martha wist niet dat een mensengezicht zoveel kracht en geestelijke bezieling kon uitstralen. Later zou ze haar man vertellen, en nog veel later haar ongelovige kleinkinderen, voor wie Uilenspiegel een wezen uit oude sagen was, dat ze hem met eigen ogen had gezien.

De wagen was al verder gereden, zijn blik had zich al verplaatst naar anderen aan de kant van de weg. 'Tijl is bij ons!' werd er langs de weg weer geroepen en 'Tijl is hier!' uit de ramen en 'Tijl is er!' toen zijn wagen het kerkplein op reed. Hij liet de zweep knallen en ging staan.

Bliksemsnel veranderde de wagen in een podium. De twee vrouwen vouwden de huif op, de jongste van de twee bond haar haar in een knot, zette een kroontje op en hing een paar-se doek om haar schouders. De oude vrouw ging voor de wagen staan, verhief haar stem en begon een verhalend lied. Haar dialect klonk zuidelijk, naar de grote steden van Beieren, en ze was niet gemakkelijk te verstaan, maar we begrepen toch dat het ging om een vrouw en een man die van elkaar hielden en niet bij elkaar konden komen, omdat ze door een meer werden gescheiden. Tijl Uilenspiegel pakte een blauwe doek, knielde, slingerde hem van zich af terwijl hij hem aan één kant vasthield, zodat hij flapperend uitrolde, trok hem terug en slingerde hem weer weg, trok hem terug, slingerde hem weg, en door de manier waarop hij aan de ene en de vrouw aan de andere kant knielde en het blauw tussen hen golfde, kreeg je het gevoel dat er echt water was, en de golven gingen zo woest op en neer dat ze onbevaarbaar leken.

Toen de vrouw overeind kwam en met een van angst verstart gezicht naar de golven keek, zagen we opeens hoe mooi ze was. Zoals ze daar stond en haar armen uitstreckte naar de hemel, hoorde ze opeens niet meer hier en we konden on-

ze ogen niet van haar afhouden. Alleen vanuit onze ooghoeken zagen we haar geliefde springen, dansen, razen, met zijn zwaard zwaaien en met draken, vijanden, heksen en kwade koningen vechten op zijn moeilijke weg naar haar.

Het stuk duurde tot laat in de middag. Maar hoewel we wisten dat de koeien pijn aan hun uiers kregen, werd niemand van ons ongeduldig. De oude vrouw declameerde uren aan een stuk. Het leek onmogelijk dat iemand zoveel verzen kon onthouden en sommigen van ons begonnen te denken dat ze haar tekst tijdens het zingen verzon. Tijn Uilenspiegels lichaam kwam ondertussen geen moment tot rust, zijn zolen leken de grond nauwelijks te raken en telkens als onze blikken hem vonden, was hij alweer ergens anders op het kleine podium. Op het eind was er sprake van een misverstand. De knappe vrouw had gif in huis gehaald om te doen alsof ze dood was, zodat ze niet met haar nare voogd hoefde te trouwen, maar de boodschap waarin ze dat uitlegde aan haar geliefde was onderweg naar hem kwijtgeraakt en toen hij, de bruidegom die ze wilde, de man van haar hart, ten langen leste bij haar roerloze lichaam uitkwam, schrok hij zich wezenloos. Een tijdlang bleef hij als aan de grond genageld staan. De oude vrouw zweeg. We hoorden de wind en de koeien die naar ons loeiden. Iedereen hield zijn adem in.

Ten slotte trok hij zijn mes en stak zichzelf in de borst. Het was verbazingwekkend, het lemmet verdween in zijn lichaam, uit zijn kraag rolde een rode doek als gutsend bloed en hij stierf reutelend naast haar, kreeg nog even een schok en bleef liggen. Was dood. Kreeg toch nog een schok, ging rechtop zitten, zakte weer achterover. Nog een schok, bleef weer roerloos liggen, en nu voorgoed. We wachtten. Inderdaad. Voorgoed.

Een paar tellen later kwam de vrouw bij en zag naast zich het dode lichaam. Eerst was ze verbijsterd, daarna schudde ze hem door elkaar, daarna begreep ze wat er aan de hand was en

was weer verbijsterd, en daarna huilde ze als iemand die alle hoop heeft verloren. Ze pakte zijn mes en ook zij doodde zichzelf, en weer bewonderden we de slimme techniek waarmee ook bij haar het lemmet diep in haar borst verdween. Nu was alleen de oude vrouw nog over en zij declameerde tot slot een paar verzen die we door het dialect nauwelijks verstonden. Toen was het stuk afgelopen en velen van ons huilden nog op het moment dat de doden allang waren opgestaan en bogen voor het publiek.

Maar het was nog niet alles. De koeien moesten nog wachten, want na de tragedie kwam het blijspel. De oude vrouw sloeg op een trommel en Tijn Uilenspiegel speelde fluit en danste met de jonge vrouw, die nu helemaal niet bijzonder knap leek; ze dansten naar links en naar rechts en naar voren en weer terug. Ze wierpen hun armen in de lucht en hun bewegingen verliepen zo synchroon dat het leek alsof ze in plaats van twee aparte mensen elkaars spiegelbeeld waren. Wij konden vrij goed dansen, we vierden vaak feest, maar niemand van ons kon dansen zoals zij; als je naar hen keek, kreeg je het gevoel dat een mensenlichaam zo licht als een veertje was en het leven allesbehalve treurig en hard. We konden dan ook niet stil blijven staan; ook wij begonnen op en neer te wippen, te springen, te huppelen en in het rond te draaien.

Maar plotseling was de dans afgelopen. Hijgend keken we omhoog naar de wagen, waar Tijn Uilenspiegel nu alleen op stond, de twee vrouwen waren verdwenen. Hij zong een spotballade over de arme domme Winterkoning, de keurvorst van de Palts, die dacht dat hij de keizer kon verslaan en van de protestanten de Praagse kroon kon krijgen, maar wiens koningschap nog eerder dooide dan de sneeuw. Hij zong ook over de keizer, die het altijd koud had van het bidden, dat mannetje aan het hof in Wenen, dat sidderde voor de Zweden, en daarna zong hij over de Zweedse koning, de Leeuw van het Noorden, zo sterk als een beer, maar wat had hij daaraan

in Lützen, waar hij sneuvelde als de eerste de beste huursoldaat? Zijn lichtje doofde en weg was het koningszieltje, weg de Leeuw. Tijn Uilenspiegel lachte en wij lachten ook omdat hij onweerstaanbaar was en omdat het fijn was om te bedenken dat die grote mannen gestorven waren en wij nog leefden, en daarna zong hij over de koning van Spanje met zijn dikke onderlip, die dacht dat hij de hele wereld in zijn macht had, maar zo failliet was als een landloper.

We moesten zo lachen dat we pas na een poosje merkten dat de muziek was veranderd en er plotseling geen spot meer in doorklonk. Hij zong nu een ballade over de oorlog, over het met elkaar optrekken en het gekletter van wapens, over de vriendschap tussen mannen, de standvastigheid in tijden van gevaar en het gejuich van de fluitende kogels. Hij zong over het soldatenleven en over de schoonheid van de dood, hij zong over de jubelende vreugde wanneer je op je paard op de vijand af galoppeerde, en we voelden allemaal ons hart sneller kloppen. De mannen onder ons glimlachten, de vrouwen wiegden met hun hoofd, de vaders tilden hun kinderen op hun schouders, de moeders keken vol trots naar hun zonen.

Alleen de oude Louise siste, schokte met haar hoofd en mompelde zo hard dat degenen die naast haar stonden tegen haar zeiden dat ze beter naar huis kon gaan, waarna ze nog harder begon te praten en riep of er dan niemand begreep wat hier gebeurde. Dat het een bezwering was, dat hij het over hen afriep!

Maar toen wij op onze beurt sisten en dreigende gebaren maakten, droop ze gelukkig af, en hij speelde alweer op zijn fluit, met de vrouw naast zich, die er nu uitzag als een dame van stand. Ze zong met heldere stem over de liefde, die sterker was dan de dood. Ze zong over de liefde van ouders, de liefde van God en de liefde tussen man en vrouw, en toen veranderde er weer iets, het ritme werd sneller, de klanken wer-

den scherper en scheller en opeens ging het lied over de lichamelijke liefde, over warme lijven, het rollebollen in het gras, de geur van je naaktheid en je blote billen. De mannen onder ons lachten en daarna lachten de vrouwen mee en de kinderen lachten het hardst. Ook de kleine Martha lachte. Ze had zich naar voren gewurmd, naar de eerste rij, en ze begreep het lied heel goed, want ze had haar moeder en vader vaak in bed gehoord en de knechten in het stro en haar zus vorig jaar met de zoon van de schrijnwerker; 's nachts waren die twee ertussen-uit geknepen, maar Martha was achter hen aan geslopen en had alles gezien.

Op het gezicht van de beroemde man lag een brede, wel lustige grijns. Tussen hem en de vrouw was een spanning ontstaan die bijna zichtbaar was, een sterke drang die hem naar haar dreef en haar naar hem. Hun lichamen werden krachtig naar elkaar toe getrokken en het was bijna niet te verdragen dat ze elkaar niet eindelijk aanraakten. Maar de muziek die hij speelde, leek dat onmogelijk te maken, want alsof het per ongeluk was gegaan, was de muziek weer veranderd, en het moment was voorbij, de klanken stonden het niet meer toe. Het was het *Agnus Dei*. De vrouw vouwde vroom haar handen, *qui tollis peccata mundi*, hij deinsde achteruit en het tweetal leek zelf geschrokken van de drift die zich bijna van hen meester had gemaakt, zoals ook wij geschrokken waren en een kruis sloegen, omdat we ons herinnerden dat God alles zag en weinig billijkte. De twee vielen op hun knieën en wij volgden hun voorbeeld. Hij legde de fluit neer, stond op, spreidde zijn armen en vroeg om geld en eten. Want nu was het pauze. En als we hem goed betaalden, kwam het beste daarna.

Bedwelmd grepen we in onze zakken. De twee vrouwen gingen rond met een beker. We gaven zoveel dat de munten rinkelden en opsprongen. We gaven allemaal iets: Karl Schönknecht gaf iets, Malte Schopf gaf iets, zijn lispelende zus gaf iets en de molenaarsfamilie, die anders altijd zo gierig

was, gaf ook iets, en de tandeloze Heinrich Matter en Matthias Wohlsegen gaven heel veel, ook al waren het ambachtslieden die zich boven ons verheven voelden.

Martha liep langzaam om de huifkar heen.

Achter de wagen, met zijn rug tegen het wiel geleund, zat Tijn Uilenspiegel. Hij dronk uit een grote kroes. Naast hem stond de ezel.

‘Kom eens hier,’ zei hij.

Met kloppend hart deed ze een paar stappen. Hij stak haar de kroes toe.

‘Kom,’ zei hij, ‘drinken.’

Ze pakte de kroes aan. Het bier was zwaar en smaakte bitter.

‘De mensen hier. Zijn dat goede mensen?’

Ze knikte.

‘Vreedzame mensen, helpen elkaar, begrijpen elkaar, mogen elkaar, zulke mensen zijn het?’

Ze nam nog een slok. ‘Ja.’

‘Dat is mooi,’ zei hij.

‘We zullen zien,’ zei de ezel. Van schrik liet Martha de kroes vallen.

‘Zonde van het bier,’ zei de ezel. ‘Stom kind.’

‘Dat noem je buikspreken,’ zei Tijn Uilenspiegel. ‘Dat kun jij ook leren als je wilt.’

‘Kun jij ook leren,’ zei de ezel.

Martha raapte de kroes op en deed een stap achteruit. De plas bier werd groter en weer kleiner, de droge grond zoog het vocht op.

‘Ik meen het,’ zei hij. ‘Ga met ons mee. Mij ken je nu. Ik ben Tijn. Mijn zus daar heet Nele. Ze is niet mijn zus. Hoe de oude vrouw heet, weet ik niet. De ezel is de ezel.’

Martha staarde hem aan.

‘We leren je alles,’ zei de ezel. ‘Ik en Nele en de oude vrouw en Tijn. En je komt nog eens ergens. De wereld is groot. Er is

veel te zien. Ik heet niet gewoon ezel, ik heb een naam, ik heet Origenes.'

'Waarom vragen jullie dat aan mij?'

'Omdat je anders bent dan de rest,' zei Tijn Uilenspiegel. 'Je bent net als wij.'

Martha wilde hem de kroes geven, maar hij pakte hem niet aan, zodat ze hem maar op de grond zette. Haar hart ging tekeer. Ze dacht aan haar ouders en haar zus en het huis waar ze woonde, aan de heuvels achter het bos en het ruisen van de wind door de bomen, waarvan ze zich niet kon voorstellen dat het ergens anders ook zo klonk. En ze dacht aan het eten dat haar moeder kookte.

De ogen van de beroemde man flitsten op toen hij lachend zei: 'Denk aan het oude gezegde. Iets beters dan de dood kun je overal wel vinden.'

Martha schudde haar hoofd.

'Je moet het zelf weten,' zei hij.

Ze wachtte, maar hij zei niets meer en ze had een paar tellen nodig om te begrijpen dat zijn belangstelling voor haar al was gedoofd.

Dus liep ze weer om de wagen heen naar de mensen die ze kende, naar ons. Wij waren voortaan haar leven, een ander leven was er niet meer. Ze ging op de grond zitten. Ze voelde zich leeg. Maar toen we omhoogkeken, deed zij het ook, want we hadden allemaal tegelijk gemerkt dat er iets in de lucht hing.

Een zwarte streep doorsneed het blauw van de hemel. We knipperden met onze ogen. Het was een koord.

Het ene uiteinde was vastgebonden aan het vensterkruis van de kerktoren, het andere aan een uit de muur stekende vlaggenstok naast het raam van het herenhuis waar de stadsvogd werkte, wat overigens niet vaak voorkwam, want hij was lui. Voor het open raam stond de jonge vrouw, ze moest het koord net vastgeknoopt hebben, maar hoe had ze het ge-

spannen, vroegen we ons af. Je was hier of je was daar, bij het ene raam of bij het andere, je kon gemakkelijk een koord vastknopen en het laten vallen, maar hoe kreeg je het bij het andere raam weer omhoog om de andere kant vast te maken?

We stonden met open mond te kijken. Even leek het alsof het koord zelf het kunstje was en er verder niets kwam. Er landde een mus op, die een sprongetje maakte, zijn vleugels uitsloeg, maar zich bedacht en bleef zitten.

Toen verscheen Tijn voor het open raam van de kerktoren. Hij zwaaide, sprong op de vensterbank en stapte op het koord. Hij deed alsof het niets voorstelde. Hij deed alsof het een doodnormale stap was. Niemand van ons zei iets, niemand riep, niemand bewoog, we hielden onze adem in.

Hij wankelde niet en hoefde niet naar evenwicht te zoeken, hij liep gewoon. Zijn armen bengelden langs zijn lichaam, hij liep zoals je op de grond loopt, het enige wat er gekunsteld uitzag, was dat hij zijn ene voet telkens precies voor de andere zette. Je moest heel scherp kijken om de lichte heupbewegingen te zien waarmee hij de schommeling van het koord opving. Hij maakte een sprong en zakte maar heel even door zijn knieën toen hij neerkwam. Daarna wandelde hij met zijn handen op zijn rug gevouwen naar het midden. De mus vloog op, maar ging na een paar vleugelslagen weer zitten en draaide zijn kopje om; het was zo stil dat we hem hoorden tjlpen en piepen. En natuurlijk hoorden we onze koeien.

Boven ons hoofd keerde Tijn Uilenspiegel om, langzaam en nonchalant, niet als iemand die in gevaar verkeert, maar als iemand die nieuwsgierig rondkijkt. Zijn rechtervoet stond in de lengte op het koord, de linker dwars, zijn knieën waren een beetje gebogen en hij had zijn vuisten in zijn zij gezet. En opeens begrepen we, wij allemaal zoals we naar hem stonden te kijken, wat lichtheid was. We begrepen hoe het leven kon zijn voor iemand die echt doet wat hij wil en nergens in gelooft en niemand gehoorzaamt; we begrepen hoe het zou zijn om zelf

zo'n mens te zijn en we begrepen dat we nooit zo zouden worden.

‘Trek jullie schoenen uit!’

We wisten niet of we het wel goed hadden verstaan.

‘Trek ze uit!’ riep hij. ‘Ieder zijn rechterschoen. Niet vragen, doen, het wordt leuk. Vertrouw me, trek hem uit. Oud en jong, vrouwen en mannen! Iedereen. De rechterschoen.’

We staarden hem aan.

‘Tot nu toe was het toch ook leuk? Willen jullie niet meer? Ik laat jullie nog iets zien, trek een schoen uit, ieder zijn rechterschoen, vooruit!’

We hadden wat tijd nodig om in beweging te komen. Zo gaat het bij ons altijd, we doen kalm aan. De eerste die gehoorzaamde was de bakker, meteen daarna Malte Schopf, daarna Karl Lamm, gevolgd door zijn vrouw, daarna gehoorzaamden de ambachtslieden, die zich altijd boven ons verheven voelden, en daarna deden we het allemaal, iedereen, behalve Martha. Tine Krugmann, die naast haar stond, stootte haar met haar elleboog aan en wees naar haar rechtervoet, maar Martha schudde haar hoofd, en Tijn Uilenspiegel maakte op het koord opnieuw een sprong, waarbij hij zijn voeten in de lucht tegen elkaar sloeg. Hij sprong zo hoog dat hij zijn armen uit moest strekken toen hij neerkwam om zijn evenwicht te bewaren – heel even, maar lang genoeg om ons eraan te herinneren dat ook hij het gewicht van een mens had en niet kon vliegen.

‘En nu gooien!’ riep hij met een hoge, heldere stem. ‘Niet nadenken, niet vragen waarom, niet aarzelen, het wordt een vrolijke boel. Doe wat ik zeg. Gooien!’

Tine Krugmann was de eerste. Haar schoen vloog omhoog en verdween in de menigte. Daarna ging de volgende schoen de lucht in, het was die van Susanne Schopf, en daarna de daaropvolgende, en toen vlogen er tientallen schoenen door de lucht en daarna steeds meer en meer. We lachten allemaal,

schreeuwden en riepen: 'Kijk uit!' En: 'Bukken!' En: 'Hier komt iets!' We hadden dolle pret en gaven er ook niet om dat sommige schoenen een hoofd raakten. Er werd gevloekt, een paar vrouwen scholden, een paar kinderen huilden, maar dat was niet erg, en Martha moest zelfs lachen toen een zware leren laars haar ternauwernood miste, terwijl er een geweven pantoffel voor haar voeten langs zeilde. Hij had gelijk, het was een vrolijke boel, en sommigen hadden er zelfs zo'n lol in dat ze ook hun linkerschoen uittrokken. Anderen gooiden met hoeden en lepels, met kruiken die aan diggelen vielen, en natuurlijk waren er ook een paar die met stenen gooiden. Maar toen hij begon te praten, ebde het lawaai weg en luisterden we naar zijn stem.

'Stelletje sukkels.'

We knipperden met onze ogen, de zon stond laag. Wie op het plein achteraan stond, zag hem duidelijk, voor de anderen was hij een silhouet.

'Malloten. Druiloren. Mafkickers. Lapzwansen. Addergebroed. Kale kakkerlakken. Ga ze maar weer halen.'

We verstijfden.

'Of lukt dat niet? Kunnen jullie ze niet meer vinden? Zijn jullie daar te stom voor?' Hij lachte mekkerend. De mus vloog op, steeg boven de daken uit, was verdwenen.

We keken elkaar aan. Wat hij gezegd had, was gemeen, maar ook weer niet zo gemeen dat het niet nog steeds een grap kon zijn, een van zijn brutale streken. Daarom was hij immers beroemd, hij kon het zich veroorloven.

'Komt er nog wat van?' vroeg hij. 'Hebben jullie ze niet meer nodig? Willen jullie ze niet meer? Vinden jullie ze niet mooi meer? Schoenen zoeken, stelletje stakkers!'

Malte Schopf was de eerste. Het spelletje zat hem al een tijd niet lekker en hij liep gauw naar de plek waar zijn schoen volgens hem naartoe was gevlogen. Hij duwde mensen opzij, baande zich een weg, drong door de menigte, bukte en

woelde tussen benen. Aan de andere kant van het plein volgde Karl Schönknecht zijn voorbeeld, en daarna Elsbeth, de weduwe van de smid, maar zij kreeg het aan de stok met de oude Lembke, die riep dat ze moest ophoepelen en dat die schoen van zijn dochter was. Elsbeth, die nog hoofdpijn had omdat ze geraakt was door een laars, snauwde terug dat hij zelf moest ophoepelen, want ze herkende heus haar eigen schoen wel en een dochter van hem had vast niet van die mooie, geborduurde schoenen, waarop de oude Lembke riep dat ze haar bek moest houden over zijn dochter, waarop zij weer riep dat hij een smerige schoendief was. Toen bemoeide Lembkes zoon zich ermee: 'Ik waarschuw je!', en op hetzelfde moment begonnen Lise Schoch en de molenaarsvrouw ruzie te maken, want hun schoenen zagen er echt hetzelfde uit en ze hadden even grote voeten, en ook Karl Lamm en zijn zwager kregen mot, zodat Martha opeens begreep wat hier aan de hand was; geschrokken dook ze ineen en kroop weg.

Boven haar hoofd was het al een geduw en gedrang en er werd gescholden bij het leven. Een paar mensen die hun schoenen vlug hadden gevonden, gingen ervandoor, maar tussen de anderen, tussen ons, kwam een woede tot uitbarsting die zo hevig was dat ze lang opgekropt leek te zijn. Moritz Blatt, de meubelmaker, en Simon Kern, de hoefsmid, gingen op de vuist, en om dat te kunnen begrijpen moest je weten dat het niet alleen om schoenen ging, maar dat Moritz' vrouw als kind aan Simon was beloofd. Ze bloedden allebei uit hun neus en hun mond, ze briesten als paarden en niemand durfde tussenbeide te komen. Ook Lore Pilz en Elsa Kohlschmitt gingen lelijk tegen elkaar tekeer, maar die twee hadden al zo lang een hekel aan elkaar dat ze zelf niet meer wisten wat ook weer de reden was. Wat iedereen wel heel goed wist, was waarom de familie Semmler en de mensen van Grünanger elkaar naar de keel vlogen; dat was vanwege die omstrede akker en de oude erfeniskwestie, die nog stamde uit de tijd van

schout Peter, en ook vanwege Semmlers dochter en haar kind, dat niet van haar echtgenoot was, maar van Karl Kohlschmitt. Als een epidemie greep de woede om zich heen. Er werd geschreeuwd en geslagen en waar je maar keek, zag je worstelende lichamen. Martha draaide haar hoofd om en keek omhoog.

Hij stond te lachen. Met zijn lichaam naar achteren gebogen, met wijd open mond en schokkende schouders. Alleen zijn voeten stonden stil, zijn heupen schommelden mee met het koord. Martha had het gevoel dat ze alleen maar beter hoefde te kijken om te begrijpen waarom hij zo vrolijk was – maar op dat moment rende er een man op haar af die haar niet zag, en zijn laars raakte haar borst en haar hoofd sloeg tegen de grond, en toen ze ademhaalde, was het alsof ze door naalden werd gestoken. Ze rolde op haar rug. Het koord en de hemel waren leeg. Tijn Uilenspiegel was weg.

Met moeite kwam ze overeind. Ze strompelde langs de worstelende, woelende, elkaar bijtende, huilende, erop los timmerende lijven waarop ze hier en daar nog een gezicht herkende; ze strompelde door de straat, in elkaar gedoken en met haar hoofd omlaag, maar net toen ze bij de voordeur van het huis kwam waar ze woonde, hoorde ze achter zich de huifkar rammelen. Ze draaide zich om. Op de bok zat de jonge vrouw die hij Nele had genoemd, daarnaast zat de oude vrouw roerloos op haar hurken. Waarom hield niemand hen tegen, waarom ging er niemand achter hen aan? De wagen reed langs Martha. Ze staaarde hem na. Dadelijk zou hij bij de olm zijn, daarna bij de stadspoort, daarna verdwenen.

Toen de wagen al bijna aan het eind van de straat was, bij de laatste huizen, rende er toch nog iemand achteraan, met grote, moeiteloze stappen. De kalfshuid van zijn jas kroop langs zijn hals omhoog als iets wat leefde.

‘Ik zou je meegenomen hebben!’ riep hij toen hij langs Martha rende. Vlak voordat de straat een bocht maakte, haalde hij de wagen in en sprong erop. De poortwachters waren

bij ons op het plein; niemand hield hen tegen.

Langzaam liep Martha naar binnen, deed de deur achter zich dicht en schoof de grendel erop. De geitenbok lag naast de kachel en keek haar vragend aan. Door het raam vielen lange lichtstralen, waarin het stof danste. Ze hoorde de koeien loeien en ze hoorde onze schrille kreten op het grote plein.

Uiteindelijk kwamen we tot rust. Nog vóór de avond werden de koeien gemolken, Martha's moeder kwam thuis en had alleen een paar schrammen opgelopen, haar vader was een tand kwijt en zijn oor was ingescheurd en haar zus had last van haar voet, waar iemand zo hard op was gaan staan dat ze nog een paar weken hinkte. Maar de volgende ochtend brak aan, de volgende avond brak aan, en het leven ging door. In elk huis waren builen, sneeën en schrammen, verstuikte polsen en ontbrekende tanden te betreuren, maar na een dag was het grote plein alweer schoon en had iedereen zijn schoenen aan.

We praatten nooit over wat er was gebeurd. We praatten ook niet over Uilenspiegel. We hielden ons daaraan zonder het te hebben afgesproken; zelfs Hans Semmler, die zo te grazen was genomen dat hij voortaan het bed moest houden en niets kon eten behalve dikke soep, deed alsof het nooit anders was geweest. En ook de weduwe van Karl Schönknecht, die we de dag daarna op het kerkhof hadden begraven, deed alsof het een ongeluk was geweest, ook al wist ze heel goed van wie het mes was dat in zijn rug stak. Alleen het koord hing nog dagenlang boven het plein, schommelde in de wind en was een rustpunt voor mussen en zwaluwen, tot de priester, die tijdens de vechtpartij flink was toegetakeld omdat we een hekel hadden aan zijn eigendunk en neerbuigendheid, weer de toren op kon om het los te snijden.

Maar ook al praatten we er nooit over, vergeten deden we het niet. Wat gebeurd was, maakte deel van ons uit. Het was er als we de oogst binnenhaalden en het was er als we met elkaar onderhandelden over het graan of 's zondags bij elkaar

kwamen voor de mis, waarbij de priester een andere uitdrukking op zijn gezicht had, half verbazing, half angst. En het was er vooral als we op het plein feestvierden en elkaar bij het dansen aankeken. Dan leek het alsof de lucht zwaarder was, het water anders smaakte en de hemel niet meer dezelfde was sinds er een koord had gehangen.

Ruim een jaar later bereikte de oorlog ons toch. Op een nacht hoorden we gehinnik, daarna steeg er buiten gelach op uit vele kelen, en toen hoorden we ook al het gekraak van ingetrapte deuren en nog voordat we op straat stonden, gewappend met nutteloze hooivorken en messen, lekten de vlammen aan de muren.

De soldaten hadden meer honger dan gewoonlijk en ze hadden nog meer gedronken. Ze hadden al een hele tijd geen stad meer gevonden die zoveel te bieden had. De oude Louise, die lag te slapen en deze keer geen voorgevoel had gehad, stierf in haar bed. De pastoor stierf toen hij voor het kerkportaal ging staan om het te beschermen. Lise Schoch stierf toen ze gouden munten probeerde te verstoppen. De bakker, de smid, de oude Lembke, Moritz Blatt en de meeste andere mannen stierven toen ze hun vrouw probeerden te beschermen en de vrouwen stierven zoals vrouwen in de oorlog nu eenmaal sterven.

Martha stierf ook. Ze zag nog hoe het plafond boven haar in een rode gloed veranderde, ze rook de walm voordat ze er zo door werd opgeslokt dat ze niets meer kon onderscheiden, en ze hoorde haar zus om hulp roepen, terwijl de toekomst die ze zojuist nog had gehad in rook opging: de man die ze nooit zou hebben, de kinderen die ze niet zou grootbrengen en de kleinkinderen aan wie ze nooit het verhaal zou vertellen over een beroemde grapjas op een ochtend in de lente, de kinderen van die kleinkinderen, al die mensen die er nu nooit zouden komen. Zo snel gaat dat dus, dacht ze, alsof ze achter een groot geheim was gekomen. En toen ze de dakbalken hoorde

versplinteren, schoot haar nog te binnen dat Tijn Uilenspiegel nu misschien de enige was die zich onze gezichten herinnerde en wist dat wij hadden bestaan.

Er waren er inderdaad maar een paar die het overleefden: de verlamde Hans Semmler, wiens huis niet in brand was gevlogen en die over het hoofd was gezien omdat hij zich niet kon bewegen, en Elsa Ziegler en Paul Grünanger, die stiekem samen naar het bos waren geweest. Toen ze bij het krieken van de dag met verfromfaaide kleren en verwarde haren terugkwamen en alleen puin onder omhoogkringelende rook aantroffen, dachten ze even dat God de Heer hun voor straf een hersenspinsel had gestuurd. Ze verhuisden naar het westen, waar ze een tijdje gelukkig waren.

Ons kun je op de plek waar we ooit woonden soms nog in de bomen horen. Je hoort ons in het gras en in het tsjirpen van de krekels, je hoort ons als je je oor tegen het knoestgat van de oude olm houdt, en soms denken kinderen dat ze onze gezichten in het water van de beek zien. Onze kerk staat er niet meer, maar de kiezelstenen die door het water rond en wit zijn geslepen, zijn nog dezelfde, zoals ook de bomen nog dezelfde zijn. Zelf herinneren we ons onszelf nog, ook al herinnert niemand anders zich ons, want we hebben er ons nog niet bij neergelegd dat we er niet meer zijn. De dood is nog altijd nieuw voor ons en de dingen van de levenden laten ons niet koud. Want het is allemaal nog niet zo lang geleden.